

Előszó

Teória és praxis – az önformálás filozófiai-etikai dimenziói volt annak a konferenciának a címe, amelyet az Eszterházy Károly Főiskola Filozófia Tanszéke rendezett Egerben 2013. november 14–15-én. Kötetünk – kettő (Rózsa Erzsébet és Thiel Katalin írásai) kivételével – e sokrétű, sokfelé elágazó tanácskozás előadásaiból készült tanulmányokat tartalmazza.

Teória és praxis, elmélet és gyakorlat viszonya a filozófiában mondhatni születése óta jelenlévő kérdés. A görög antikvitásban (lásd Szókratész-Platón-Arisztotelész) éppúgy fontos témája a gondolkodóknak, mint a patrisztikában, a magyar filozófiai hagyományban és természetesen a 20-21. századi bölcseletben. A kérdés aktualitását az is jelzi, hogy meglehetősen élénk viták folynak arról, hogy tanítható-e, és ha igen, hogyan a filozófia, különös tekintettel az etikára. Lehetséges-e a tizen-, huszonéves éves korosztályok számára „hasznosítható” ismereteket, még inkább gondolkodási formákat, megközelítéseket közvetíteni a különböző filozófiai elméletek alapján? Az önformálás, illetve személyiségformálás mindenesetre olyan fogalomnak bizonyult, amely köré a legkülönbözőbb perspektívából közelítő szerző kapcsolódni tudott.

Vajda Mihály elsősorban azt az összefüggést villantja fel, hogy bizonyos modern gondolkodók (pl. Hadot és Foucault) az antik, főleg az epikureus és a sztoikus hagyományhoz visszanyúlva „megkíséreltek rátalálni a filozófiára mint praxisra, megpróbálták a filozófiát – részben legalábbis – olyan tevékenységgé formálni, amely *élni segít azoknak, akik egyre elveszettebbnek érzik magukat a világban*, amelynek egyetlen értéke a gazdasági növekedés” (11. o.). *Egyed Péter* írása szintén szorosan kapcsolódik a görög filozófiához, főleg Platónhoz, s ebből kiindulva vizsgálja az önformálás és önismeret összefüggéseit. A szerző árnyaltan mutat rá arra is, hogy Arisztotelész és Platón felfogása ebben a tekintetben mennyire eltér egymástól, s egyáltalán az antik elképzelés és a modern (itt Jung és Deleuze szerepel) között milyen lényegi eltérés mutatkozik.

A kötet következő hat tanulmánya különböző korok gondolkodóinak, illetve festőinek írásaira és műveire reflektál. *Somos Róbert* egy, a patrisztika korából származó keresztény szöveget elemez az etikai tanítás, a lelki gyakorlat (önformálás), a természetfilozófia és a teológia szempontjából. *Gyenge Zoltán* az ember kettős természetéből (értelem és érzelem) kiindulva vizsgálja a földi és az égi Ámor ábrázolását néhány festményen a 15-től a 19. századig (pl. Botticelli, Cosimo, Caravaggio, Tintoretto, Parmigianino, Felicien Rops). Az ismert és kevésbé ismert képek értő analízise teória és érzelem/szenvedély viszonyának újszerű megfogalmazásával zárul: „A teória nem elhull az érzelem oltárán, hanem igazi »értelmet« kap.” (50. o.) *Rózsa Erzsébet* Hegelnek a személyes és a

szociális identitásról szóló álláspontját rekonstruálja elsősorban a Jogfilozófia alapján. A szerző e ritkábban elemzett hegeli gondolatok ma is aktualitással bíró összetevőire helyezte a hangsúlyt, például a magánszféra és a hivatás, a nemi és a szociális szerepek közötti kollíziókra, részletesen kitérve a család és az „egyének különösségre való joga” közötti lehetséges konfliktusok hegeli vizsgálatára. *Schwendtner Tibor* tanulmánya azt a kérdést járja körbe, hogy Heideggernél milyen összefüggés tárható fel az önazonosság és a praxis között. A szerző hangsúlyozza, hogy Heidegger a teoretikus-praktikus szembeállítást csak fenntartásokkal fogadja el, s a fő kérdése, hogy a praxis alanya (Heideggernél a „Selbst” – önazonosság, önmaga) milyen szerepet játszik magának a praxisnak a filozófiai értelmezésében. Schwendtner négy rövid következtetése közül itt csak az utolsóra utalok. A „Selbst” fogalma Heideggernél formális marad. Mindenkinél a saját önmegértésének a konkrét végrehajtása konstituálja azt, hogy ki cselekszik. „A filozófia csak ráutalhat bennünket a feladatra, de nem végezheti el helyettünk.” (82. o.) *Loboczky János* teória és praxis elválaszthatatlanságának gadameri értelmezésére reflektál. Gadamer szerint „az emberi lét maga teória és praxis egysége, amely mindenkinek lehetőség és feladat” (92. o.). Az ember legmélyebb értelemben azáltal „teoretikus lény”, hogy a társadalmi gyakorlatban való részvétel és a „tisztá tudás” iránti odafordulás egyaránt jellemzi. *Kicsák Lóránt* az önformálás filozófiai hagyományának aktualitását egy manapság ritkán idézett szerző (Paul Rabbow) munkájának értelmezésével mutatja be. Kicsák nem egyszerűen ismerteti Rabbow *Seelenführung* című művét, hanem arra mutat rá, mennyiben tekinthető ez a könyv P. Hadot és M. Foucault közös forrásának. Mindhárom filozófusnál a hellenisztikus hagyomány a kiindulópont, Rabbownál a filozófiai és a vallási spiritualitás gyakorlatai közötti „egyenes ági leszármazást” hangsúlyozó értelmezésről, Hadot-nál „a filozófia mint életmód” koncepciójáról, Foucault-nál „a létezés esztétikájának” elképzeléséről és programjáról van szó.

Sárkány Péter az önformálás időszerű fogalmát járja körbe a kortárs filozófia életbölcseleti-életművészeti törekvéseinek tükrében. A szerző a téma interdiszciplináris dimenzióit éppúgy áttekinti, mint az antik filozófiai gyakorlatokhoz való visszatérést, az esztétikai-életművészeti vonatkozásokat, a filozófiai indíttatású pszichoterápiás iskolákat, vagy éppen a filozófiai tanácsadásnak nevezett irányzatot. Sárkány arra is kitér, hogy miként lehet modellezni, kritikailag vizsgálni az életbölcseleti filozófiákat, valamint milyen kutatási irányokat lehet felvázolni a témával kapcsolatban. Nemes László az előbb már említett filozófiai tanácsadásról ír részletesen, amely egy újonnan alakuló filozófiai kultúra fontos eleme lehet. A szerző ennek a néhány évtizede létező filozófiai praxisnak az etikai vonatkozásaira hívja fel a figyelmet, kiemelve a filozófiai beszélgetés mással, például a pszichológiával fel nem cserélhető sajátosságait, szerepét. Nemes röviden bemutatja a filozófiai tanácsadás két jelentős képviselőjének felfogását (R. M. Zaner, O. Brenifer), emellett kitér a filozófia fundamentális etikája és a nemi szerepek közöt-

ti összefüggésekre is. Garaczi Imre az önformálás filozófiai-etikai értelmezését mint civilizációs analízist fogja fel, amelynek lényege, hogy „az egyén és a mögötte álló közösség kapcsolata, mint civilizációs háttér igen fontos szempont lehet az önformáló dialógus vonatkozásában” (148. o.).

A kötet négy tanulmánya a magyar filozófia történetének néhány jeles személyiségéhez kapcsolódik. *Mester Béla* a sztoikusoktól származó oikeiósizisz (’ön-elsajátítás’) fogalmának viszonyát vizsgálja a Böhm Károlynál megjelenő öntét, önmegélés, önfenntartás kifejezésekhez. A szerző azt hangsúlyozza, hogy Böhm értékelméleti fordulataiban az eddig feltételezettnél több szerepe volt a sztoikus hagyománynak, tehát nem csupán a korabeli életfilozófiai, vitalista elgondolások hatottak rá jelentős mértékben. *Gurka Dezső* Kölcseynek a ritkábban elemzett, filozófiai vonatkozásokban gazdag írásait vizsgálja elsősorban abból a szempontból, hogy milyen szerepet játszanak munkáiban bizonyos kanti és fichtei gondolatok. A tanulmány egyik fontos következtetése, hogy Kölcsey egész önformálási programjában döntő jelentősége volt a fichtei cselekvés-fogalom hatásának. Nem véletlen, hogy a költő és közéleti ember az országgyűlésről való kényszerű visszavonulása után egy Szemere Pálnak írott levelében Fichte – hivatkozásokkal alátámasztva fejtette ki saját életfilozófiáját. *Veres Ildikó*, a szerző kifejezésével élve, Hamvas Béla „szakrális metafizikáját” járja körbe a „hiányok hiánya és a hazugság” szemszögéből. Az önformálás szemszögéből a szerző Hamvas felfogásának lényegét a következőképpen foglalja össze: „az egészben adott létlehetőségben eredendően magamban hordozom az ősrend képét, s az üdvtervem megvalósításában, a realizálásban azzá leszek, amit az imaginációmba helyezek, amit a lehetőségeimből megvalósítani készülök” (193. o.). *Thiel Katalin* szintén Hamvas Béla életművében vizsgálja teória és praxis összefüggéseit. A szerző szemléletesen mutatja be, hogy Hamvasnál a teoretikus megfontolásokon túl milyen nagy súllyal szerepelnek az életvezetésre vonatkozó gyakorlati útmutatások is, erre utal a realizálás kifejezés sokrétű jelentéstartalma. A tanulmány a *Mágia szutra* című Hamvas-esszé értelmezését állítja a középpontba, amely „a hagyományban foglalt tanítás életrendi alkalmazását” bontja ki 100 pontban. Ezek lényegét úgy összegzi, hogy Hamvas szerint a realizálás legfontosabb feladata az „életformáló belső szabadság tudatosítása, elfogadása és tevékeny alkalmazása” (202. o.).

Két tanulmány alapvetően politikai-filozófiai témán keresztül kapcsolódik a kötet hívo-szavaihoz. *Bujalos István* a demokrácia elméletét és gyakorlatát vizsgálja Karl Popper lehetséges aktualitása kapcsán. A szerző azt hangsúlyozza, hogy Popper felfogásában a humanizmus és az ésszerűség egymástól elválaszthatatlanok, s a demokratikus, nyitott társadalom éppen ezt a két értéket testesíti meg. Popper érvelése ma is meggyőzőnek látszik, s ezért tanulságos napjainkban is. *Antal Éva* a kortárs angol filozófia konzervatív „fenegyerekének”, Roger Scrutonnak egy 2010-ben megjelent, *A pesszimizmus haszna és a hamis remény* című munkájához fűzött reflexióit állítja nem kis iróniával a középpontba.

Scruton munkájában olyan téveszmét mutat be, amelynek alapját szerinte az „aggálytalan és gátlástalan” optimizmus jelenti. A szerző szerint Scruton „optimistán pesszimista kézikönyve a téveszmék felismeréséről és az azoktól való lehetséges megszabadulásról tanulságos olvasmány, még ha nem is úgy, ahogy a szerző gondolja” (218. o.).

Széplaky Gerda írása, pontosabban „előadása” egy, a filozófia/filozófusok által alig érintett területet, a telepátiát járja körbe. A szerző ironikus-önironikus írása Freud, Husserl, Lévinas és főképp Merleau-Ponty bizonyos munkáira utalva közelít a kérdéshez, kiemelve, hogy az utóbbinak *A látható és a láthatatlan* című könyvében többször is szerepel a fogalom. Széplaky végül is úgy fogalmazza meg a telepátia lényegét, hogy az azt „az érzékelési-észlelési modellt jeleníti meg előttünk, amely szemben áll a reflexív filozófia megismerés-modelljével, helyette az egymásba ékelődés tapasztalatát kínálja” (235. o.).

Valastyán Tamás a nemrég tragikus körülmények között elhunyt költő, Borbély Szilárd verseiben vizsgálja a „test mint a köztes világ fenoménjét”, annak különböző lírai megjelenési formáit. A szerző többek között azt emeli ki, hogy Borbély költészetének egyik alapvető motívuma a „testté lett vers”, amely „orpheuszi természettel bír”. Ennek értelmét Valastyán úgy láttatja, hogy „a testté lett vers, a verstest, a sajátos kiterjedéssel, hangterjedelemmel, a tereket bejáró vándorlás horderejét képező materialitással bíró entitás, a szétszaggatottságában is teremtésre képes eleven erő születik itt meg” (237. o.).

Loboczky János